

ДЕРЖАВНИЙ КОМІТЕТ У СПРАВАХ ОХОРОНИ
ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРИКОРДОННИХ ВІЙСЬК УКРАЇНИ
імені Б. Хмельницького

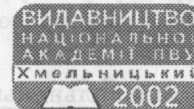
**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ**

№ 23

(спеціальний випуск)

Частина II

Заснований у 1994 році

ЕКСПРЕСИВНІСТЬ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ТА ЇХНЄ ВІДОБРАЖЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ

Т. В. Кришталь

О. В. Співачук

Технологічний університет Поділля

Те або інше поняття в мові не завжди передається одним словом. Нерідко для цього використовується словниковий комплекс, який являє собою визначене, більш або менш стійке лексичне сполучення, так названу фразеологічну одиницю.

Такі фразеологічні одиниці можуть виконувати функції різних частин мови: іменника – згода та любов; дієслова – байдики бити; прислівника – набратися сорому.

Нерідко фразеологічні одиниці виступають як незалежні закінчені речення, які набувають форми прислів'я: із вогню та в полум'я.

Фразеологічні одиниці вмають різний ступінь закріпленості своїх компонентів, у деяких із них складові частини зберігають більшу або меншу семантичну незалежність, в інших ця незалежність повністю втрачена, і все сполучення сприймається як єдиний, нерозкладний комплекс.

З цієї точки зору фразеологічні одиниці можна розділити на три категорії: фразеологічні сполучення, фразеологічні єдності, фразеологічні зрощення (ідіоми) [1, с. 162].

“Хоч за останні роки вивчення фразеології різних мов просулось вперед та намітилося багато нових точок зору на різні теоретичні аспекти цієї молоді науки, експресивне використання ФО все ще майже зовсім не досліджене. Між тим, ця проблема являє собою безсумнівний інтерес для перекладу.

Можна вважати встановленим, що фразеологія будь-якої мови володіє притаманною їй внутрішньою або, як прийнято мовити, “інгерентною експресивністю”. Експресивно виражене висловлювання часто зв'язане безпосередньо зі стилістичним відбором слова. У сучасній літературі та публіцистиці домінують слова нейтрального ряду та все ж експресивний заряд цих творів може перевищувати той ефект, який досягався би в наші дні орнаментальною, насиченою стилістичними фігурами прозою” [2, с. 134].

Ю. Степанов стверджував, що “нейтральний стиль – не абстракція, а один з реально існуючих стилів загальнонародної мови, яка вживається в дійсному спілкуванні людей, а тому це стиль не зовсім сторонній емоційно-експресивних та соціальних елементів, а лише володіє ними в меншій мірі, ніж інші стилі”. Це легко перевірити, зіставляючи ФО еквівалентним їй відносним словам. У високорозвинutih мовах переважна більшість ФО має лексичні еквіваленти. Як правило, ФО завжди будуть експресивніші за свого словникового еквівалента. Кожній образній ФО властива емоційна якість: дивуватися та диву даватися, вмєрти та дуба врізати, дуже мало та кіт наплакав. Подібне зіставлення в будь-якій мові можна продовжувати до нескінченності [2, с. 154].

Однак, якщо самі по собі фразеологізми експресивні, то для чого потрібно ставити питання про їхнє експресивне використання? Відповідь на це питання буде зрозуміла, якщо ми будемо намагатися хоч би за допомогою словників знайти фразеологізмам та їхнім лексичним еквівалентам відповідні пари в інших мовах. В англійському точному зіставленні дивуватися буде to be amazed, а диву даватися, за словником А. І. Смирницького, to be amazed/ filled with wonder; вмєрти – to die/ pass away; дуба врізати – to kick the bucket; дуже мало – very little; кіт наплакав – nothing to speak of/ next to nothing.

Дослід показує, що спроби дати еквівалентний, придатний для всіх випадків переклад ФО в словнику не виправдовує себе. Єдине українське зіставлення може виявитися непридатним та не допомагати вирішенню перекладацького завдання, бо і в змістовному, і в експресивно-стилістичному відношенні гніздовий переклад, який наводиться у словнику, виявляється непридатним [2, с. 155]. В англо-українському словнику my aunt! з позначкою “розм.” має одну відповідність – ось тобі й маєш. Це значення підкріплено таким прикладом:

Англ.: – Did you never hear of Foggartism, Uncle Hilary?

– No what 's that?

– My aunt – said Michael (J. Galsworthy).

Укр.: – Ти ніколи не чув про Фогартизм, дядько Хіларі?

– Ні, що це?

– Ось тобі й маєш! – сказав Майкл.

Однак у подальшому прикладі ця відповідність майже не придатна. Занадто серйозна ситуація, про яку йде мова:

If he escapes, the prison will be his house. – Oh, my aunt, – said the lawyer – Якщо він втече, в'язниця буде його домом.

Why don't you reform the Department of Correction? (I. Cheever) – Чесне слово, – сказав адвокат. – Чому ти не переформуєш в'язницю.

Але ще в іншому прикладі ця фразеологічна одиниця перекладається, так: My aunt, how foolish I am! – my friend cries (T. Carote) – Тільки подумати, який я тупий, – кричить мій товариш.

Або це може виглядати таким способом:

Her pocket-book slapped to the floor. “Oh, my aunt” – she gasped (F. S. Fitzgerald) – Її записна книжка впала на підлогу. “Чорт забирай” – вона роззявила рота від подиву [3, с. 252].

Вирази “ось тобі й маєш”, “чесне слово”, “тільки подумати”, “чорт забирай” при відомій змістовній близькості далекі один від одного в стилістичному та експресивному відношенні. Перекладачі цих речень з текстів книг діяли правильно, ігноруючи позначку “розм.” та передали всю серйозність думки автора в іншому, більш вищому ключі. Крім того, приклади показують, якщо розмовний колорит притаманний цьому виразу, тоді він у деякій мірі відходить на другий план перед його експресивним використанням. Уже з прикладів видно, що фразеологічні аналоги, як правило, майже не маючи винятків, відрізняються від своїх лексичних відповідностей стилістичним забарвленням та експресивним зарядом. Природно, що при перекладі дуже важливо враховувати експресивно-стилістичну сторону ФО та передавати її рівноцінними засобами. Насичений фразеологізмами вірець повинен зберігати фразеологічну насиченість і в перекладі [2, с. 156].

Але не завжди англійський фразеологізм може знайти фразеологічну заміну в перекладі. Поряд з відсутністю відповідних ФО в українській мові може виявитися, що, маючи такий само смисловий зміст, ФО не відповідає англійській у стилістичному або експресивному відношенні.

Наприклад, основною особливістю таких фразеологічних одиниць, як ідіоми, є те, що загальний зміст їх не обмотивований значенням складових елементів та не може бути з них виведений. Слова, які входять в зміст одиниць, повністю втрачають семантичну незалежність та своїми значеннями, не пояснюють зміст усього обороту в цілому. Візьмемо для прикладу

дві ідіоми. Наприклад, в українській мові “бути не в своїй тарілці” (бути в поганому настрої); в англійській мові to sit above the salt – займати видне положення [4, с. 28]. При перекладі ідіом дослівний переклад, як перший чорновий етап перекладу, не може мати мети або, як було вказано, загальний смисл виразу ніколи не прирівнюється сумі значень складових його елементів.

Основне завдання перекладача полягає в тому, щоб підібрати відповідний аналог в українській мові, який вірно передає зміст даного висловлювання, наприклад: It rained cats and dogs – Дощ лив як із відра.

Значення ідіоми, якщо воно дається словником, відшукується найчастіше за іменником. Наприклад, у реченні: The Turkish delegation at the Conference showed the feather and yielded to the demands of the Americans. Значення виразу: to show the white feather – виявити боягузтво або легкодухість. Переклад цілого речення: Турецька делегація на конференції виявила легкодухість та поступилась вимогам американців. Ці фразеологічні одиниці, тобто ідіоми, збагачують виразні засоби мови, надають їй живості та образності [5, с. 52].

А такі фразеологічні одиниці, як фразеологічні сполучення являють собою рухливий семантичний комплекс, компоненти якого зберігають своє основне значення, але вступають у сполучення лише з відповідними словами: відігравати роль, мати значення. Не можна мимовільно змінити встановлене у мові сполучення, наприклад: відігравати значення, мати роль.

Разом з тим, фразеологічні сполучення не є застиглим комплексом та в деяких випадках дозволяється синонімна підстановка або заміна: To win the victory, to gain the victory – Отримати перемогу: To achieve success, to attain success – Досягнути успіху.

Потрібно мати на увазі, що кожна мова має двоякі внутрішні закони сполучення слів, унаслідок чого складові елементи фразеологічних сполучень не завжди є аналогічні в англійській та українській мовах.

Підбиваючи підсумки, можна встановити, що значення фразеологічних сполучень в цілому можливо вивести з значень їхніх слів, які відшукуються в словнику звичайним порядком. При передачі значення даного сполучення на українській мові потрібно знайти адекватне вираження відповідності з за-

гальноприйнятими нормами української літературної мови, при якій переклад може бути зроблений двома способами:

they took necessary measures – вони вжили необхідних заходів;

the reaction took place immediately – реакція відбулася негайно [6, с. 146].

На відміну від сполучень, фразеологічні єдності являють собою нерухливий синтаксичний комплекс. Загальне значення єдності (також як і фразеологічних сполучень) обмотивоване значенням слів, які входять в його склад, але воно не допускає ні підстановок, ні змін. Наприклад, to show one's teeth – огризнутися; to hit the mark – попасти в ціль.

Словник, як правило, наводить значення фразеологічних єдностей. Знайти його потрібно за головним словом, яке несе основне семантичне навантаження, наприклад: he can hardly make both ends meet. У деяких випадках словник не дає значення сполучення, тоді слід перекласти його дослівно, а потім підібрати український аналог, наприклад: he lives at the world's end. Дослівний переклад: він живе на кінці світу. Аналоги: він живе на краю світу; він живе в чорта на (кулічках). Таким чином, можна встановити таке:

1) значення фразеологічних єдностей, як правило, знаходимо у словнику; відшукування значення відбувається за словом, яке несе у фразеологічній групі основну семантичне навантаження;

2) якщо словник не дає значення цієї єдності в цілому, то встановити його смисл можна, відшукуючи у словнику значення кожного слова окремо, тобто загальний смисл фразеологічних єдностей завжди вмотивований значенням його компонентів;

3) при перекладі фразеологічних єдностей на українську мову можуть зустрітися 2 випадки:

думка, виражена єдністю, передається і в українській мові за допомогою еквівалента, іноді лише з деякими незначними відхиленнями: he put an end to his trouble – він подолав свої утруднення; they met him half way in this question – вони пішли йому на зустріч у цьому питанні; she rides her hobby horse – вона сіла на свого улюбленого коника. Переклад у таких випадках не викликає утруднень;

думка, виражена єдністю, передається в українській мові іншими виразними засобами; тобто в основі її виразу лежить майже інший образ. Це особливо часто зустрічається при перекладі прислів'їв: can the leopard change his spots – горбатого могила виправить; east or west, home is best – в гостях добре, а вдома краще.

Переклад у цих випадках робиться за допомогою аналогів, тобто вираження, яке не співпадає за формою та образним змістом з вираженням оригіналу. Дійсно, в ідеалі слід прагнути повної рівноцінності використання засобів, але на практиці нерідко доводиться жертвувати функціонально-стилістичною відповідністю для збереження експресивності. Зовсім суттєво було б, щоб фразеологічні заміни при перекладі зображали і національне забарвлення мови оригіналу [7, с. 76].

Список використаної літератури

1. Фёдоров А. В. Основы общей теории перевода. – М.: Высшая школа, 1983. – 303 с.
2. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. – М.: Международные отношения, 1974. – 216 с.
3. Медведова Л. М., Медведова Н. Ю. Англо-українсько-російський словник усталених виразів. – Київ-Тернопіль: Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 1992. – 493 с.
4. Комиссаров В. Н. Теория перевода: (лингвистические аспекты). – М.: Высшая школа, 1991. – 250 с.
5. Комиссаров В. Н., Рецкер Я. И., Тарханов В. И. Пособие по переводу с английского языка на русский. – М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1960. – 176 с.
6. Мальцева Д. Г. Страноведение через фразеологизмы. – М.: Высшая школа, 1991. – 175 с.
7. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – М.: Высшая школа, 1980. – 146 с.